

НАУКОВІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СИСТЕМ КОРМОВИРОБНИЦТВА НА ЗРОШУВАНИХ І НЕПОЛИВНИХ ЗЕМЛЯХ ПІВДЕННОГО СТЕПУ

ВОЖЕГОВА Р.А. – доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України
<https://orcid.org/0000-0002-3895-5633>

ГОЛОБОРОДЬКО С.П. – доктор сільськогосподарських наук, професор
<http://orcid.org/0000-0002-6968-985X>

ДИМОВ О.М. – кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник
<https://orcid.org/0000-0002-7839-0956>

Інститут зрошуваного землеробства
Національної академії аграрних наук України

ГАЛЬЧЕНКО Н.М. – кандидат сільськогосподарських наук
<https://orcid.org/0000-0002-1717-5101>

Асканійська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту зрошуваного землеробства
Національної академії аграрних наук України

Постановка проблеми. Високий рівень розвитку агропромислового комплексу більшості країн світу визначається структурою земельного фонду, природно-кліматичними умовами регіону, станом матеріально-технічної бази, забезпеченістю трудовими ресурсами та системою господарювання, яка забезпечує задоволення попиту населення у продуктах харчування, а також формування експорту продовольчих товарів на основі ефективного використання виробничого потенціалу та відтворення й охорони навколишнього природного середовища [1; 2].

Система кормовиробництва – складова частина системи землеробства і, насамперед, організаційно-економічних і зоотехнічних заходів, направлених на максимальний обсяг виробництва кормів високої якості за найменших витрат праці й засобів виробництва на одиницю виробленого корму. У підзоні південного Степу наявні системи кормовиробництва за сучасних умов господарювання є надзвичайно складними. Пов'язано останнє з основним напрямом розвитку сільського господарства, котрий у 1991–2019 рр. супроводжувався істотною зміною співвідношення між виробництвом рослинницької та тваринницької продукції на користь першої і, як наслідок, занепадом галузі тваринництва. У зв'язку з цим відбувалося широкомасштабне скорочення поголів'я великої рогатої худоби (далі – ВРХ), а також свиней, овець і кіз, а відповідно, й обсягів виробництва продукції тваринництва [3–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами кормовиробництва як системи виробництва та заготівлі кормів на основі джерел одержання їх, основою якого є кормова площа, з якої отримують грубі, соковиті, зелені й штучно зневоднені корми, в різні часи займалися такі вчені, як Н. Андреев, А. Боговін, В. Бугайов, Ю. Векленко, М. Гусєв, В. Задорожний, О. Зінченко, М. Ісічко, С. Колісник, О. Корнійчук, В. Петриченко, І. Проскура, Г. Скоблін, С. Яворський та ін. Проте на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва роль і значення кормовиробництва визначається передусім основами організаційно-господарського, економічного й агроекологічного характеру.

Мета статті – встановити наукові основи підвищення продуктивності й ефективного використання енергоощадних систем кормовиробництва на зрошуваних і неполивних землях південного Степу України.

Матеріали та методика досліджень. Для написання статті використані дані Держкомстату України та результати власних досліджень авторів. Роль наукового забезпечення підвищення продуктивності систем кормовиробництва визначено на основі аналізу й синтезу, а також абстрактно-логічного аналізу. Емпіричні дослідження процесу кормовиробництва проведено за допомогою порівняльного, системного та графічного аналізу.

Результати досліджень. Основним джерелом надходження кормів у господарствах усіх категорій у прийнятих польових сівозмінах підзони південного Степу є посіви кормових і зернофуражних культур, тому за основу в них прийнята система польового кормовиробництва. Головними факторами, які сприяють використанню оптимізованих систем кормовиробництва, є кількість орної землі польового кормовиробництва щодо загальної площі сільськогосподарських угідь, наявність і продуктивність природних кормових угідь, забезпеченість трудовими ресурсами й основними засобами виробництва, видовим складом тварин, а також погодними умовами року, протягом якого вирощуються кормові культури в регіоні.

Після ліквідації колишніх колгоспів і радгоспів та розпаювання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві підзони південного Степу, як і в Україні загалом, встановилися різні форми власності на земельні ресурси та, відповідно, значна кількість землекористувачів. Згідно з даними Головного управління статистики у Херсонській області при загальній площі ріллі 1 776,5 тис. га у недержавних сільськогосподарських підприємствах у 2018 р. перебувало 580,3 тис. га (32,67%) земельних ресурсів; відповідно державних – 60,5 (3,41); земель громадян – 1 002,9 (56,45) і користувачів інших категорій – 132,8 тис. га (7,47%) (табл. 1).

Таблиця 1 – Розподіл земельного фонду Херсонської області в 2018 р., тис. га
(за даними Головного управління статистики у Херсонській області)

Землекористувачі	Кількість землекористувачів	Загальна земельна площа	Сільськогосподарські угіддя	У тому числі		
				рілля	сінокоси	пасовища
Недержавні с.-г. підприємства, у т. ч. фермерські господарства	6,6	626,4	605,6	580,3	0,4	17,4
	2,6	204,7	199,8	186,5	0,2	12,6
Державні с.-г. підприємства	0,1	73,1	67,5	60,5	1,0	3,3
Землі громадян, у т. ч. особисті підсобні господарства	621,1	1097,9	175,4	1002,9	1,7	57,6
	624,0	159,5	148,6	138,2	0,0	4,4
Користувачі інших категорій	6,8	1048,7	219,8	132,8	7,1	77,7
Усього	634,6	2846,1	1968,3	1776,5	10,2	156,0

Успішне ведення галузі кормовиробництва при отриманні кормів високої якості в південній частині зони Степу значною мірою залежить від удосконалення структури посівної площі, яка базується на спеціалізації господарств із виробництва тваринницької продукції, використанні високопродуктивних сортів і гібридів кормових культур нового покоління, адаптованих до регіональної та глобальної зміни клімату, природно-кліматичних умов регіону та на раціональному співвідношенні посівних площ зернових, технічних і кормових культур загалом.

Проте ефективному розвитку сільського господарства України завадило використання сільськогосподарськими виробниками примітивної системи землеробства, яка склалася останніми роками

передусім у підзоні південного Степу [6; 7]. Як наслідок, у структурі посівних площ господарств різних форм власності стали переважати ґрунто-виснажливі культури та невідповідність розміщення посівів сільськогосподарських культур ґрунтово-кліматичним умовам південної частини зони Степу.

Згідно з даними Державної служби статистики України у 1990 р. у структурі посівної площі зернової й зернобобові культури, до загальної посівної площі основних сільськогосподарських культур, займали 14 583,0 тис. га (45,26%), у т. ч. пшениця озима та яра 5 480,0 (17,01); кукурудза – 1 200,0 (3,72); соя – 93,0 (0,29); ріпак озимий і ярий – 90,0 (0,28); соняшник – 1 636,0 (5,08); картопля й овоче-баштанні – 1 885,0 (5,85); кормові культури – 11 999,0 тис. га (37,24 %) (табл. 2).

Таблиця 2 – Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

Показники	1990 р.		2019 р.*	
	тис. га	%	тис. га	%
Посівна площа с.-г. культур, у т. ч.:	32 218,0	100,0	27 688,0	100,00
1. Зернові та зернобобові культури	14 583,0	45,26	14 843,0	53,61
у т.ч. пшениця озима та яра	5 480,0	17,01	6 644,0	24,00
кукурудза	1 200,0	3,72	4 625,0	16,70
ячмінь озимий і ярий	3 003,0	9,32	2 443,0	8,82
інші зернові та зернобобові	4 900,0	15,21	1 131,0	4,09
2. Технічні культури	3 751,0	11,65	9 320,0	33,66
у т.ч. соняшник	1 636,0	5,08	5 809,0	20,98
буряк цукровий	1 607,0	4,99	261,0	0,94
соя	93,0	0,29	1 823,0	6,58
ріпак озимий і ярий	90,0	0,28	1 120,0	4,05
інші технічні	325,0	1,01	307,0	1,11
3. Картопля й овоче-баштанні	1 885,0	5,85	1 743,0	6,29
4. Кормові культури	11 999,0	37,24	1 782,0	6,44

Примітка: Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини земель у зоні проведення Операції об'єднаних сил

Порівняно з 1990 р. посівні площі кормових культур у 2019 р. суттєво зменшилися. Якщо загальна площа кормових культур у 1990 р. у всіх категоріях господарств становила 11 999,0 тис. га (37,24%), то у 2019 р. посівні площі їх становили лише 1 782,0 тис. га, або скоротилися на 10 217,0 тис. га (85,1%). За рахунок суттєвого зменшення посівної площі кормових культур протягом останніх років в Україні відбувалося істотне збільшення посівних площ кукурудзи, соняшнику, сої та ріпаку озимого,

тобто зернових і технічних культур, які користуються попитом на світовому ринку.

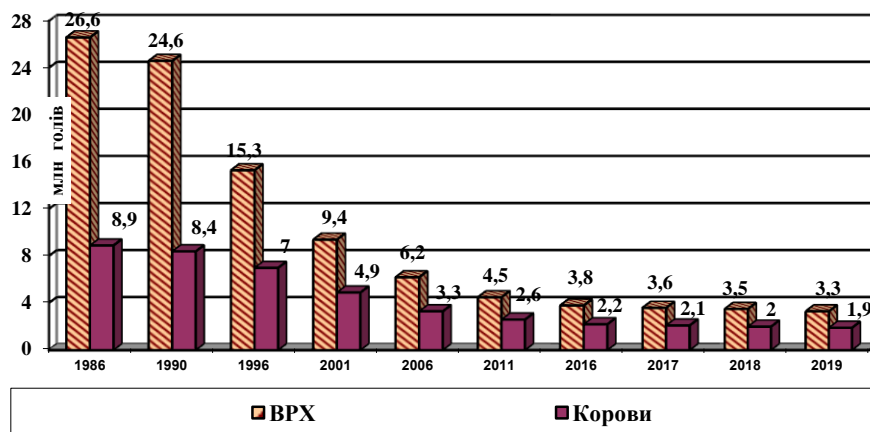
Нові етапи реформування та розвитку земельних і соціально-економічних відносин на селі з набуттям Україною політичної незалежності не вирішили проблему сталого розвитку тваринницької галузі, а навпаки, значно її посилили. Успішне вирішення цієї проблеми за сучасних умов господарювання можливе лише за розробки найменш енерговитратних напрямків розвитку галузі кормовиробництва, врахування важкого економічного

стану агропромислового комплексу та зональних особливостей природно-кліматичних умов підзони південного Степу.

У зв'язку з вищенаведеним молочна продуктивність корів у підзоні південного Степу стала вкрай низькою і протягом останніх років не перевищує 2 100–2 500 кг молока на корову. До того ж, навіть за порівняно високих цін на молочну продукцію вирощування кормових культур на зрошуваних і неполивних землях стало нерентабельним. Пояснюється останнє недосконалою структурою посівних площ кормових

культур, що вирощуються, й особливо низькою участю в них бобових багаторічних трав, насамперед люцерни.

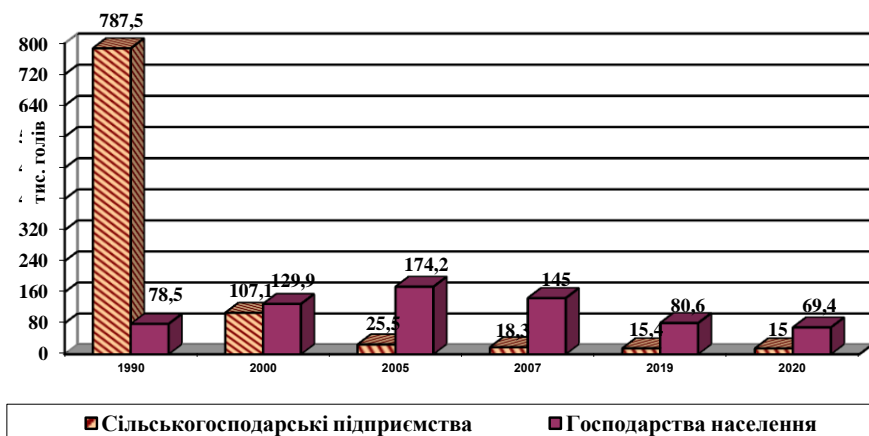
Недостатня забезпеченість поголів'я ВРХ кормами, до їх потреби тваринницькою галуззю, призвела до істотного скорочення поголів'я і до зниження обсягів виробництва тваринницької продукції [8; 9]. Якщо у 1986 р. чисельність поголів'я ВРХ в Україні досягала 26,6 млн голів, то на 01 січня 2019 р. вона не перевищувала 3,3 млн, або скоротилася на 23,3 млн голів (87,6%), у т. ч. корів – 8,9 та 1,9, тобто менше на 7,0 млн голів (78,6%) (рис. 1).

Рис. 1. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби в господарствах різних форм власності в Україні (за даними Державної служби статистики України)

Відмінною характерною особливістю виробництва кормів у дрібно- й середньотоварних господарствах підзони південного Степу є те, що після розпаювання земельних ресурсів і ліквідації тваринницьких ферм і комплексів основне поголів'я ВРХ, у т. ч. й корови, знаходяться у господарствах населення. Якщо поголів'я ВРХ у 1990 р. у великих сільськогосподарських підприємствах Херсонської області досягало 787,5 тис. голів, то в 2000 р. їх чисельність не перевищувала 15,0 тис. голів, тобто

скоротилася на 772,5 тис. голів, або на 98,1%. Чисельність поголів'я ВРХ у господарствах населення порівняно з 1990 р. зростала лише у 2000 р. на 51,4 тис. голів (65,5%), 2005 р. – 95,7 (121,9) та 2007 р. – 66,5 тис. голів, або 84,7% (рис. 2). Суттєве скорочення поголів'я ВРХ пов'язане з недостатньою забезпеченістю тваринництва кормами, передусім відсутністю високопродуктивних пасовищ, недосконалою системою утримання тварин, що залишилися, та низькою їх продуктивністю.

Рис. 2. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення у Херсонській області

Останнє призвело до зниження виробництва тваринницької продукції та до недостатнього

задоволення попиту населення у продуктах харчування.

Тому господарська діяльність, яка нині склалася в агропромисловому комплексі по виробництву тваринницької продукції, є надзвичайно критичною, оскільки дефіцит її до норми споживання

населенням країни згідно з нормативами Міністерства охорони здоров'я по молоку складає лише 35,6% (6 231 тис. тонн) і 70,3% (1 012 тис. тонн) – по виробництву яловичини (табл. 3).

Таблиця 3 – Фактичне виробництво і нормативна потреба продукції молочного скотарства, тис. тонн

Продукція	Фактичне виробництво			Потреба згідно з нормативами МОЗ	Дефіцит до норми споживання
	с.-г. підприємства	господарства населення	всього		
Молоко	2 217	9 032	11 249	17 480	-6 231
Яловичина	105	323	428	1 440	-1 012

Джерело: [11]

Через зниження поголів'я ВРХ і виробництва продуктів харчування енергетична цінність середньодобового харчового раціону на душу населення протягом останніх років зменшилася з

3 597 до 2 567 ккал, або на 28,6%. Фактичний рівень споживання на одну особу в Україні молока за рік складав 54,3%, яловичини – лише 31,3% (табл. 4).

Таблиця 4 – Фактичне і нормативне споживання продукції молочного скотарства населенням України

Показник	Рівень споживання на 1 особу за рік, кг			
	норматив МОЗ	фактично	до нормативу	
			(+ ; -)	%
Молоко	380,0	206,4	-173,6	54,3
Яловичина	31,3	9,8	-21,5	31,3

Джерело: [11]

Для усунення наведених недоліків у тваринницькій галузі та підняття її ефективності згідно із заявами колишнього Кабінету Міністрів України уже в 2018 р. планувалося виділити понад 4,0-4,5 млрд грн. На наш погляд, не менш важливе значення для відновлення галузі скотарства в країні має також і галузь кормовиробництва, оскільки «корми і годівля тварин, не менш важливі, аніж порода і розведення» (М.Ф. Іванов, 1949).

Характерною відмінною особливістю виробництва кормів у дрібно- й середньотоварних господарствах південного Степу, як приклад Херсонської області, є те, що після ліквідації тваринницьких ферм і комплексів і розпаювання земельних ресурсів до 82,2% поголів'я ВРХ, у т. ч. до 89,0% корів перейшли до стало господарств населення і майже повністю відсутні у фермерських господарствах.

У великих сільськогосподарських підприємствах чисельність молочного стада порівняно з 1990 р. зменшилася з 229,3 до 6,1 тис. голів, тобто на 97,3%. Значне скорочення поголів'я ВРХ призвело до зниження виробництва продукції тваринництва, що можна побачити на прикладі Херсонської області. Поголів'я ВРХ у господарствах усіх категорій у 1990 р. згідно з даними Головного

управління статистики у Херсонській області становило 866,0 тис. голів, із яких 787,5 тис. голів знаходилося у великотоварних сільськогосподарських підприємствах, із них поголів'я корів досягло відповідно 272,2 і 229,3 тис. голів. Після розпаювання земельних ресурсів і ліквідації тваринницьких ферм і комплексів поголів'я ВРХ на 1 січня 2020 р. в господарствах усіх категорій не перевищувало 84,4 тис. голів, у т. ч. 55,3 тис. голів корів. У сільськогосподарських підприємствах поголів'я ВРХ складало 15,0 та 6,1 тис. голів і господарствах населення – 69,4 та 49,2 тис. голів. У фермерських господарствах поголів'я ВРХ, в т. ч. й корів, було майже повністю відсутнє.

Розподіл земельних ресурсів на паї призвів до створення великої кількості дрібнотоварних ферм із невеликою чисельністю худоби: корів – 10 голів, молодняка ВРХ – 30, свиней – 50, овець – 100 голів. Для утримання вказаної кількості худоби на дрібнотоварних фермах згідно з раціонами годівлі тварин, за нашими розрахунками, необхідно виробляти на рік до 257 тонн корм. од. і 25 тонн перетравного протеїну. Для середньотоварної ферми, відповідно, слід заготовляти 2 379 і 240, а великотоварної ферми – 22 973 тонн корм. од. і 2 292 тонн перетравного протеїну (табл. 5).

Таблиця 5 – Загальна потреба кормів для тваринницьких ферм різної товарності в реформованих господарствах південного Степу України

Товарність ферм	Загальна потреба кормів, тонн						Разом, тонн	
	зелені	сіно	сінаж	силос	буряки	зерно-фуражні	корм. од.	перетравного протеїну
Дрібнотоварна	414	51	42	154	112	90	257	25
Середньотоварна	4 283	509	470	1 768	1 768	680	2 379	240
Великотоварна	39 206	4 953	4 193	15 398	7 936	7 346	22 973	2 292

Примітка: Дрібнотоварна ферма: корів – 10 голів, молодняка ВРХ – 30, свиней – 50, овець – 100 голів; середньотоварна: корів – 120 голів, молодняка ВРХ – 360, свиней – 100, овець – 900 голів; великотоварна ферма: корів – 1 000 голів, молодняка ВРХ – 3 000, свиней – 1 000, овець – 10 000 голів

У зв'язку із проявами вітрової ерозії, особливо в 1892, 1928, 1960 і 1969 рр., починаючи з другої половини XIX ст., в зонах Лісостепу і Степу стали висаджувати лісосмуги, які продовжували поширювати й у повоєнні роки до кінця 1970 р. Загальна площа лісосмуг у південному Степу стала досягати

оптимальних площ, що сприяло суттєвому зниженню прояву вітрової ерозії та збільшенню кількості атмосферних опадів. Проте, починаючи з 1991 р., коли внаслідок ліквідації колгоспів і радгоспів лісосмуги, що їм належали, залишилися без нагляду, їх почали масово вирубувати (рис. 3).

Рис. 3. Випас приватної худоби у «полезакисній лісосмузі» Іванівського району Херсонської області (с. Воскресенка, 11 червня 2010 р.)

Прикладів такого утримання ВРХ у весняно-літньо-осінній період у Херсонській області можна навести дуже багато, а саме: зі сходу на захід – від с. Новогригорівка Генічеського району до с. Посад-Покровське Білозерського району, з півночі на південь – від смт. Нововоронцовка до с. Рибальче Голопристанського району. Всюди однаково: пасовище утримання корів приватних господарств населення на деградованих угіддях, вздовж захисних зон автомобільних трас, зрошувальних магістральних каналів і міжгосподарських зрошувальних систем.

Характерною особливістю агроландшафтів південного Степу України поряд із високою їх розораністю за сучасних умов господарювання є вплив регіональної зміни клімату, яка протягом останніх років спричиняє інтенсивну зміну структури, складу та будови агрофітоценозів. Одночасно з цим у наявних фітоценозах природних кормових угідь виявлена вкрай обмежена кількість високопродуктивної лучної рослинності. Асортимент лучних однорічних і багаторічних трав на різних типах кормових угідь налічує лише 35 видів, у т. ч. 23 види однорічних, 7 – багаторічних і 5 – дворічних видів трав.

З однорічних ефемерних злакових трав найбільш поширені: анізанта покрівельна (*Anisantha tectorum* Nevski), стоколос м'який (*Bromus mollis* L.), стоколос житній (*Bromus secalinus* L.), вульпія війчаста (*Vulpia ciliata* Dumort.), егілопс циліндричний (*Aegilops cylindrica* Host.), ячмінь мишачий (*Hordeum murinum* L.), мортук пшеничний (*Eremopyrum triticeum* (Gaerth) Nevski.), щетинник сизий (*Setaria glauca* L.), щетинник зелений (*Setaria viridis* L.).

Багаторічні трави найбільшою мірою представлені такими видами, як: тонконіг бульбистий (*Poa*

vulbosa L.), тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia* L.), куничник наземний (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth.), свинорій пальчастий (*Cynodon dactylon* (L.) Pers.), пирій повзучий (*Elytrigia repens* (L.) Nevski.). Із бобових видів трав у моновидових фітоценозах домінують: чина бульбиста (*Lathyrus tuberosus* L.), горошок мишачий (*Vicia cracca* L.), люцерна жовта (*Medicago falcata* L.), лядвенець український (*Lotus ucrainicus* Klok.). Проте за умов природного зволоження (без зрошення) вже у кінці травня – на початку червня велика частина злакових ефемерних і ефемероїдних видів трав повністю відмирає або припиняє свій ріст і розвиток, внаслідок чого значного впливу на ефективність галузі рослинництва, у т. ч. кормовиробництва, особливо в середньосухі (75%) і сухі (95%) за забезпеченістю опадами роки, вони не мають. Як наслідок, у більшості областей південного Степу останніми роками на орних землях, які не своєчасно або навіть і зовсім не обробляються, насамперед на широкорядних посівах соняшнику, виявлена масова поява нетипових для регіону адвентивних бур'янів – амброзії полинолистої (*Ambrosia artemisifolia* L.), латука татарського (*Lactuca tatarica* L.), анізанти покрівельної (*Anisantha tectorum* Nevski), чорнощира нетребового (*Cyclachaena xantifolia* L.) та ін.

У зв'язку з високою конкурентною здатністю вказаних видів бур'янів вони стали займати в агроценозах вирощуваних культурних рослин домінуюче положення, а отже, й урожаїв усіх сільськогосподарських культур. Зумовлене останнє високим вмістом в адвентивних бур'янах, а отже, і винесенням їх надземною масою, передусім амброзією полинолистою, органічних поживних речовин і елементів мінерального живлення, особливо азоту, фосфору, калію та кальцію (табл. 6).

Таблиця 6 – Хімічний склад багаторічних бобових трав порівняно з бур'янами групи різнотрав'я, у % до абсолютно сухої речовини

Види трав	Сирий протеїн	Сира клітковина	Сирий жир	Сира зола	БЕР	Р	К	Са
Люцерна мінлива	24,94	23,27	3,31	9,59	38,87	0,594	2,17	0,78
Еспарцет піщаний	23,06	23,96	3,19	9,75	40,04	0,411	2,08	0,79
Горець пташиний	21,46	24,74	2,93	10,84	40,03	0,393	2,07	0,50
Берізка польова	16,15	22,17	2,75	10,40	48,53	0,388	2,18	0,44
Амброзія полинолиста	20,50	22,90	2,50	10,10	44,00	0,551	3,58	0,82

Низькі показники галузі кормовиробництва в господарствах населення пов'язані з екстенсивними способами її розвитку. У структурі кормових культур, що використовуються, спостерігається зменшення виробництва частки зелених, концентрованих і соковитих кормів. Натомість зростає використання грубих кормів, які у структурі раціонів годівлі тварин за нормативу 17,4-20,0% підвищилися протягом останніх років до 26,4-35,2%, головним чином за рахунок використання соломи зернових колосових культур.

Тому сучасний стан галузі кормовиробництва у південній частині зони Степу є вкрай незадовільним, через що потреба тваринництва в кормах, як і якісна годівля тварин, повністю не забезпечу-

ється. Через використання недосконалої системи кормовиробництва та скорочення поголів'я ВРХ відбулося істотне зменшення обсягів виробництва продукції м'ясного скотарства та суттєве зростання її імпорту, що є загрозою продовольчій безпеці країни [10]. Як наслідок, загальну потребу населення України у м'ясній продукції колишнє Міністерство аграрної політики та продовольства задовольняло за рахунок імпорту із країн Європейського Союзу і Північної та Південної Америки (рис. 4). Виникає дуже складне питання: які ж чинники призвели молочне та м'ясне скотарство до такого критичного стану, причому не тільки у Херсонській області, а й в усіх областях південного Степу?

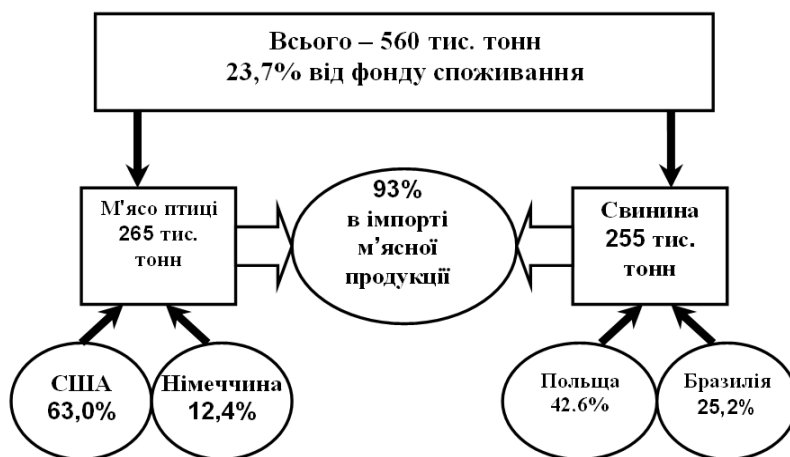

Рис. 4. Імпорт м'ясної продукції в Україну, 2008–2016 рр.

Згідно з Національним проектом колишнього Міністерства аграрної політики та продовольства України «Відроджене скотарство» причин виникнення кризових явищ, що призвели до руйнівних наслідків у скотарстві та продовжують свою негативну дію і нині, є декілька [11]:

- значне зменшення кількості великих спеціалізованих підприємств із високим рівнем концентрації поголів'я і технологічного забезпечення виробництва кормів, а отже, молока та яловичини;
- використання морально застарілих технологічних і технічних засобів виробництва на фермах, що зумовлює високу енергоємність виробництва одиниці продукції молочного скотарства та її собівартість;
- нестабільний рівень закупівельних цін на молоко та яловичину, що не забезпечує постійного стійкого беззбиткового їх виробництва і знижує інвестиційну привабливість галузі;

– недосконалий механізм регулювання імпорту продукції, яка завозиться за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника у нерівні умови та несе загрозу подальшого згорання виробництва;

– відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;

– слабке інтегрування виробництва, переробки й реалізації молочної та м'ясної продукції, що призводить до різких коливань закупівельних цін на молоко та яловичину.

Поряд із наведеними причинами істотного зниження виробництва продукції тваринницької галузі існує ще ряд причин, серед яких перше місце займає недостатнє дотування державою розвитку молочного та м'ясного скотарства. Останнє призвело до істотного скорочення поголів'я ВРХ, що проявляється через складні умови кредитування товаровиробників і не сприяє подальшому росту

обсягів виробництва тваринницької продукції та забезпеченню населення України продуктами харчування тваринного походження.

Висновки. Для виходу із кризового становища, в яке потрапила галузь кормовиробництва у підзоні південного Степу, як і в Україні загалом, подальший розвиток її в господарствах населення повинен відбуватися шляхом створення високопродуктивних пасовищ і сіножатей на основі кооперативних формувань з участю молочнопромислового комплексу і м'ясопереробних підприємств. Вирішення вказаної проблеми дозволить задіяти господарства населення за більш ефективними схемами виробництва тваринницької продукції та ліквідувати загострення соціально-економічних відносин на селі. Впровадження у сільськогосподарське виробництво оптимізованих систем кормовиробництва в підзоні південного Степу сприятиме зростанню обсягів виробництва кормів високої якості за найменших енергетичних і фінансових затрат на одиницю виробленого корму, що забезпечить ефективний розвиток галузі тваринництва і продовольчу безпеку населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голобородько С.П., Нижегороденко В.М., Дубинський О.Л. Регіональні проблеми та основні напрямки розвитку кормовиробництва в південному Степу України. Херсон : Айлант, 2009. 96 с.
2. Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Іщенко Т.Д. та ін. Екологія і продовольча безпека в Україні і в світі. *Економіка АПК*. 2006. № 1. С. 54-60.
3. Маслак О. Скотарство України: реалії сьогодення. URL: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/878.html?ed=55>.
4. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. ; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, М.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 1008 с.
5. Беспалова Н.О., Лохоня О.І., Попова А.О. Економічна ефективність використання земельних угідь в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області: стан, проблеми, перспективи. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2003. Вип. 3(23). С. 261-267.
6. Лазнюк І. Статистика: офіційна демонстрація зростання на тлі загального зубожіння. *Пропозиція*. 2008. № 12. С. 37-39.
7. Перегуда В.Л., Арсеньєва О.П. Вивчення економічної ефективності кормовиробництва в особистих господарствах населення. *Корми і кормовиробництво*. 2001. № 47. С. 292-294.
8. Мадісон В. Проблеми українського скотарства: погляд зсередини і ззовні. *Пропозиція*. 2007. № 4. С. 134-136.
9. Бабенкова О.О. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в Херсонській області у 2012 році (Статистичний збірник). Херсон : Головне управління статистики, 2013. 241 с.
10. Свири Д. Промышленное производство протеиновых кормов в Украине. *Корми і кормовиробництво*. 1999. № 46. С. 111-118.

11. Національний проект «Відроджене скотарство». Київ : ДІА, 2011. 44 с.

REFERENCES:

1. Holoborodko, S.P., Nyzheholenko, V.M., & Dubynskyi, O.L. (2009). Regionalni problem ta osnovni napriamky rozvytku kormovyrobnytstva v pivdenному Stepu Ukrainy [Regional problems and main directions of development of feed production in the southern Steppe of Ukraine]. Kherson: Ailant. [in Ukrainian]
2. Laiko, P.A., Babiienko, M.F., Ishchenko, T.D. et al. (2006). Ekolohiia i prodovolcha bezpeka v Ukraini i v sviti [Ecology and food security in Ukraine and in the world]. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, 1, 54-60. [in Ukrainian]
3. Maslak, O. Skotarstvo Ukrainy: realii siohodennia [Cattle breeding in Ukraine: modern realities]. URL: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/878.html?ed=55>. [in English]
4. Prysiazhniuk, M.V., Zubets', M.V., Sabluk, P.T. et al. (2011). Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku) [Agricultural sector of the Ukrainian economy (state and prospects of development)]. Kyiv: NNTs "IAE". [in Ukrainian]
5. Bepalova, N.O., Lokhonia, O.I., Popova, A.O. (2003). Ekonomichna efektyvnist' vykorystannia zemelnykh uhid' v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Khersonskoi oblasti: stan, problem, perspektyvy [Economic efficiency of land use in agricultural enterprises of Kherson region: state, problems, prospects]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia – Bulletin of agricultural science of the Black Sea region*, 3(23), 261-267. [in Ukrainian]
6. Lazniuk, I. (2008). Statystyka: ofitsiyna demonstratsiia zrostannia na tli zahalnoho zubozhinnia [Statistics: official demonstration of growth against the background of general impoverishment]. *Propozytsiia – Propozition*, 12, 37-39. [in Ukrainian]
7. Perehuda, V.L., Arseniieva, O.P. (2001). Vyvchennia ekonomichnoi efektyvnosti kormovyrobnytstva v osobystykh hospodarstvakh naseleennia [Study of the economic efficiency of feed production in private households]. *Kormy i kormovyrobnytstvo – Feed and feed production*, 47. [in Ukrainian]
8. Madison, V. (2007). Problemy ukrainskoho skotarstva: pohliad zseredyiny i zзовni [Problems of Ukrainian cattle breeding: a look from inside and outside]. *Propozytsiia – Proposition*, 4, 134-136. [in Ukrainian]
9. Babenkova, O.O. (2013). Zbir urozhaiu silskohospodarskykh kultur, plodiv, iahid ta vynohradu v Khersonskii oblasti u 2012 rotsi (Statystychnyi zbirnyk) [Harvesting of agricultural crops, fruits, berries and grapes in the Kherson region in 2012 (Statistical collection)]. Kherson: Holovne upravlinnia statystyky. [in Ukrainian]
10. Svir, D. (1999). Promyshlienne proizvodstvo proteinovykh kormov v Ukrainie [Industrial production of protein feed in Ukraine]. *Kormy i kormovyrobnytstvo – Feed and feed production*, 46, 111-118. [in Russian]
11. Natsionalnyi proekt "Vidrodzhene skotarstvo" [National project "Revived cattle breeding"] (2011). Kyiv: DIA. [in Ukrainian]